

POLOŽAJ ITALIJANSKE NARODNE SKUPNOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Zoran Pavlović

Uvod

Z zgodovinskega vidika prostor, ki so ga v VI stoletju poselili Južni Slovani vse do ustanovitve samostojne države Slovenije (1991), ni bil nikdar etnično homogen. Etnične meje so pogosto segale čez državne. Zato na sedanjem prostoru, ki ga zavzema Republika Slovenija poleg večinskega slovenskega prebivalstva živijo različne etnične skupine. To je možno razložiti z vidika relativno pogostih sprememb političnih meja zlasti v zadnjih 100 do 150 let.¹

Po razkroju skupne jugoslovanske države (1991) je v Sloveniji poleg avtohtonih etničnih manjšin (italijanska in madžarska) ostalo več kot 220.000 pripadnikov relativno številnih etničnih skupin iz tako rekoč vseh republik nekdanje Jugoslavije, predvsem kot posledica gospodarskih odnosov in prostih tokov ekonomske migracije.²

Padec berlinskega zidu, ki simbolično ponazarja začetek intenzivnejše tranzicije družb v nekdanjih vzhodnoevropskih državah, v bivši Jugoslaviji ni pomenil začetka procesa decentralizacije in demokratizacije tako v družbi kakor tudi ne v gospodarstvu. Ravno nasprotno, šlo je za močno erozijo izvorne jugoslovanske ideje (nacionalna enakopravnost) in grožnjo kratenja že pridobljenih pravic narodov in narodnosti do avtonomnega razvoja.³ Poskus duhovne in gospodarske centralizacije z uvajanjem že zdavnaj opuščanih vrednot ortodoksnega komunizma je pripeljal do razkroja skupne države.

Sam postopek osamosvojitve Slovenije je spremljalo sprejetje številnih političnih in pravnih dokumentov, v katerih je zaščititi človekovih pravic državljanov ter določenih

¹ *Veliki splošni leksikon*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1998, sedma knjiga, str. 3950 in naprej.

² Po zadnjem popisu prebivalstva iz leta 1991 je od skupnega števila 1.965.986 prebivalstva 3.064 (0,16%) odpadalo na italijansko manjšino in 8.503 (0,43%) na madžarsko. M. Komac, *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1999, str. 5-6.

³ *Ustava SFRJ* iz leta 1974 in *ustave republik oz. ustavna zakona avtonomnih pokrajin* Vojvodine in Kosova so vsaj na normativni ravni bili odsev želje ustvarjalca ustave po uvedbi federalne ureditve v multietnično, multikonfesionalno ter gospodarsko in kulturno neenakomerno razvito jugoslovansko družbo. Prvi formalen namig na razpad federacije je bil podan z ukinitvijo avtonomije (ki je vsebovala elemente zakonodajne, sodne in izvršilne oblasti) Vojvodini in Kosovu leta 1989.

posebnih pravic nacionalnih manjšin namenjena posebna pozornost. V duhu pozitivnega odnosa do narodno manjšinskih skupnosti je oblikovana *Ustava Republike Slovenije*. Vendar v primerjavi z *Ustavo* iz leta 1974 nova *Ustava Republike Slovenije* iz leta 1991 krati tradicionalnima nacionalnim manjšinama (italijanska in madžarska) status konstitutivnega etničnega elementa in jima dodeljuje status klasičnih nacionalnih manjšin. Tako npr. 5. člen Ustave določa, da država na svojem ozemlju varuje in zagotavlja pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti. Po drugi strani pa 11. člen Ustave določa, da je uradni jezik v državi slovenščina. Na področju občin, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina. V svojem 65. členu *Ustava* prevedeva tudi posebno zakonsko ureditev položaja romske skupnosti, ki živi v Sloveniji. Glede na relativno visoko število pripadnikov drugih narodov in narodnosti predvsem iz nekdanje Jugoslavije⁴ *Ustava* v 61. členu določa, da ima vsakdo pravico do svobodnega izražanja pripadnosti k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo. Trenutno ne obstaja nikakršen drug dokument, ki bi na celoten način urejal problematiko teh novodobnih narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Vendar so številna vprašanja na področju kulture predmet zanimanja in podpore slovenske države.

Vprašanja, ki obravnavajo status italijanske in madžarske manjšine, so urejena v nekaterih pravnih aktih. Poleg Ustave Republike Slovenije, ki v svojem 64. členu ureja položaj dveh avtohtonih narodnih manjšin, to tematiko obravnavajo še številni zakoni in podzakonski akti, o katerih bomo spregovorili kasneje. Navsezadnje je status etničnih manjšin urejen z mednarodnimi pogodbami, tako z večstranskimi kot z dvostranskimi.

Slovenija je kot članica OZN (od 1992) med ostalim sprejela številne mednarodne dokumente na področju človekovih pravic.⁵ Na regionalni ravni je Slovenija ob sprejemu v Svet Evrope (1993), pristopila k vsem dokumentom omenjene organizacije, ki se predvsem ukvarja z razvojem demokracije ter varovanjem človekovih pravic, v tem okvirju pa tudi z varstvom narodnih manjšin.⁶

---

⁴ Omenjene « novodobne » nacionalne skupnosti v Sloveniji sestavljajo pripadniki narodov in narodnosti bivše skupne države, ki so se v Slovenijo priselili predvsem iz razlogov zaposlitve večinoma v obdobju od sredine šestdesetih do začetka osemdesetih let. *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije* je v 40. členu vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti s stalnim bivališčem v Sloveniji omogočil pridobitev slovenskega državljanstva, če to želijo. Prošnjo je bilo možno vložiti do 25.12.1991. Na podlagi tega zakona je bilo vloženi 174.228 vlog (8,7% celotnega tedanjega prebivalstva Republike Slovenije). Ugodeno je bilo 170.990 prošnjam. Tako je nastala nova « kategorija » državljanov Republike Slovenije, ki so večinoma dvojni državljani. Slovenija do sedaj ni uspela urediti problematike državljanstva z nobeno novonastalo državo na področju nekdanje Jugoslavije.

⁵ To predvsem velja za *Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida*; *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah*; *Konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije* ter *Konvencijo Unesca proti diskriminaciji v izobraževanju*. Poleg tega je Slovenija kot članica OZN dolžna spoštovati *Deklaracijo o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim ali jezikovnim manjšinam*.

⁶ Razen splošnega dokumenta *Konvencije o varovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (ki jo je Republika Slovenija ratificirala dne 28. 06. 1994) je treba omeniti še: *Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih* (Slovenija jo je podpisala 03. 07. 1997) ter *Okvirno konvencijo o regionalnih*

Slovenija je ravno tako sklenila dvostranske pogodbe o varstvu manjšin, in sicer z Italijo in Madžarsko. Z *Osimsko pogodbo* je urejeno vzajemno varstvo manjšin. Državi pogodbenici (Italija in Jugoslavija, oziroma Slovenija) sta se zavezali da ohranita v veljavi notranje ukrepe, ki izhajajo iz *Posebnega statuta Memoranduma o soglasju* (iz leta 1954) o varstvu manjšin, ki je prenehal veljati.⁷

Ob zaključju tega splošnega dela je treba poudariti, da omenjeni dokumenti, ki veljajo na področju varstva pravic narodnih manjšin v Republiki Sloveniji, ne vsebujejo definicije narodne manjšine.⁸ Ustavne določbe temeljijo na objektivnih dejstvih, in sicer, da v Sloveniji živita dve klasični narodno manjšinski skupnosti, katerih jezikovne in kulturne posebnosti je treba obvarovati pred asimilacijskimi pritiski. Med izvajanjem tega demokratičnega načela se pojavijo težave, ko se postavi vprašanje, kdo je lahko član manjšinske narodne skupnosti, oziroma na katerih merilih temelji ta status? Iz določb Ustave Republike Slovenije je možno razbrati, da gre za tako imenovani *subjektivni pristop*, kar pomeni, da je pripadnost manjšini stvar osebne opredelitve.

1. Demografska, socialna in gospodarska slika

Kot je že bilo omejeno, italijanska narodna skupnost v Sloveniji šteje po popisu prebivalstva iz leta 1991 3.063 oseb (2188 leta 1981) in živi na etnično mešanem območju občin Koper, Izola in Piran ter obsega naselja Koper/Capodistria, Škocijan/San Canziano, Semedela/Semedella, Šalara/Salara, Bertoki/Bertocchi, Ankaran/Ancarano, Hrvatini/Crevattini, Škofije/Valmarin v občini Koper, občinsko središče Izola/Isola, ter kraje Piran/Pirano, Portorož/Portorose, Lucija/Lucia, Strunjan/Strugnano, Seča/Sezza, Sečovlje/Sicciole in Parecag/Parezzago. V tem relativno velikem številu naselij je delež pripadnikov italijanske narodne skupnosti neenakomeren. V Strunjanu/Strugnano znaša okoli 20%, drugod redko presega 10% in znaša skupno pod 5% na omenjenem območju Slovenske Istre. Okoli 75%

---

ali manjšinskih jezikih (Slovenija jo je podpisala 01. 02. 1995, ratificirala 23.03. 1998), ki se v konkretnem primeru nanaša na uporabo italijanskega oziroma madžarskega jezika. Za Slovenijo kot članico OVSE veljajo tudi obveznosti, ki jih je sprejela v sklopu te organizacije. Omeniti je treba tudi Srednjeevropsko pobudo, ki je leta 1994 na srečanju v Torinu sprejela dokument z naslovom *Instrument za zaščito narodnih manjšin*. Po M. Komac, nav. delo., str. 11.

⁷ Slovenija je z Aktom o nostrifikaciji nasledstva sporazumov nekdanje Jugoslavije z Republiko Italijo prevzela veljavnost *Osimske pogodbe* (Uradni list Republike Slovenije št. 40, z dne 14. 08. 1992, str. 127 – 128.)

⁸ Obče sprejmljive definicije ni mogoče najti v nobenem mednarodnopravnem dokumentu vključno z *Okvirno konvencijo o zaščiti narodnih manjšin*, ki je bila sprejeta v okviru Sveta Evrope. V tem kontekstu je zanimivo navesti posebno sporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope (št. 1201/1993 z dne 01. 02. 1993). V njem se pojem nacionalne manjšine nanaša na skupino oseb v določeni državi, ki : a) živijo na ozemlju te države in so njeni državljani ; b) ohranjajo dolgotrajne, čvrste in trajne vezi s to državo ; c) izkazujejo različne etnične, kulturne ali jezikovne značilnosti ; d) so dovolj reprezentativni, kljub njihovem manjšemu številu, v primerjavi s preostalo populacijo države, ali populacijo določenega področja te države ; e) težijo k ohranjanju značilnosti, ki predstavljajo njihovo skupinsko identiteto, kar vključuje njihovo kulturo, tradicije ali jezik. Po M. Komac, nav. delo., str. 13, bel. 26.

pripadnikov italijanske manjšine živijo v urbanih središčih, kjer predstavljajo le manjši del prebivalstva. Skratka, lahko rečemo, da je ta skupnost razpršena na ozkem, pretežno urbanem okolju.⁹

Zgodovinski gledano, pred drugo svetovno vojno je italijansko prebivalstvo na omenjenem območju predstavljalo lokalno večino v mestih in le v nekaterih podeželskih naseljih, medtem ko ga v širšem zaledju Slovenske Istre praktično ni bilo. Po odselitvi večjega dela Italijanov v desetletju po drugi svetovni vojni se je demografska struktura korenito spremenila. Tako se je delež italijanskega prebivalstva v povojnem obdobju nenehno zniževal, predvsem zaradi dinamičnega doseljevanja iz notranjosti Slovenije in iz republik nekdanje Jugoslavije.¹⁰

Tabela št. 1 : Absolutno in relativno število italijanskega prebivalstva na narodnostno mešanem območju v Slovenski Istri v obdobju od 1961 do 1991

Leto	Skupaj prebivalcev	Število Italijanov	Delež Italijanov (%)
1961	34.063	2.581	7,6
1971	43.894	2.467	5,6
1981	55.465	1.849	3,3
1991	61.078	2.575	4,2

Vir : Geographica Slovenica 16, str. 52 ; popis 1991

V tridesetletnem obdobju (1961 – 1991) se je število Italijanov v Sloveniji spreminjalo le malo. Na etnično mešanem območju Slovenske Istre jih živi okrog 85%, drugod po Sloveniji okrog 15%. Delež starejšega prebivalstva je relativno velik v primerjavi s skromnim podmladkom (najštevilnejša starostna skupina je starostni razred od 50 do 65 let), vendar prihaja do ponovnega porasta delno zaradi statističnega « skrivanja » v druge kategorije med prejšnjimi popisi

Število prebivalcev, ki si se opredelili za italijanski materin jezik znaša okroglo 1.000, kar predstavlja za četrtno več prebivalcev (4.009) kot po narodni pripadnosti, kar se tolmači kot posledica relativno velikega števila mešanih zakonov.¹¹

Izobrazba je eden od pokazateljev socialno-gospodarske strukture manjšin. Zaradi relativno visoke ostarelosti populacije italijanske manjšinske skupnosti je tudi nadpovprečno visok delež oseb z manj kot osnovno šolsko izobrazbo. Delež tistih s končano osnovno šolo je ravno tako precej nižji od slovenskega povprečja. Delež Italijanov s poklicno šolo je tudi opazno nižji od povprečja v državi, delež s srednjo šolo pa nadpovprečno višji. Pri skupinah z višjo in visoko izobrazbo je delež povsem uravnotežen s slovenskim povprečjem.¹²

Prilagojenost socialnoekonomske strukture italijanske manjšine razmeram v regiji je posledica izobrazbene strukture. Tako je delež zaposlenih v industriji bistveno nižji (18%)

⁹ M. Komac, nav. delo, str. 16.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, str. 19.

¹² Ibidem, str. 11.

od slovenskega povprečja (44%), vendar je italijansko prebivalstvo nadpovprečno dobro zastopano v različnih terciarnih dejavnosti. Nadpovprečna zaposlenost na področju izobraževanja in kulture je med ostalim posledica izvajanja predpisov in zaščitnih norm, ki zadevajo to narodno skupnost.¹³

Končno bi ob upoštevanju slovenskih meril večina pripadnikov italijanske manjšine sodila v srednji socialni sloj, v katerem so dobro zastopani različni samostojni poklici: uradniki, učitelji in podobno. Sloj podjetnikov se krepi zaradi povečanja posameznih stikov z Italijo, kjer imajo mnogi sorodnike. Okrepilo se je tudi čezmejno sodelovanje preko različnih mešanih trgovskih podjetij.¹⁴

2. Posebne manjšinske pravice in njihov pravni okvir

Področje manjšinskih pravic na žalost ni koncizno sestavljena zbirka dolžnosti in obveznosti države do narodnih manjšin in *vice versa* zbirke pravic in dolžnosti manjšin do države v kateri živijo. Z analizo številnih mednarodnopравnih in političnih dokumentov pridemo do zaključka, da bi bilo možno za tokratno uporabo sklop posebnih pravic manjšin razdeliti na : a) sklop temeljnih pravic ; b) sklop tako imenovanih « kompenzacijskih » pravic in c) sklop pravic, ki se nanašajo na soodločanje pripadnikov narodnih manjšin. Razen tega je vedno prisoten še problem financiranja uresničevanja vseh teh pravic in v tem primeru mora država imeti najpomembnejšo vlogo.

Med takoiimenovane temeljne posebne pravice pripadnikov manjšine se predvsem uvršča pravica do obstoja, pravica do priznanja, pravica do pripadnosti manjšinski narodni skupini in na podlagi tega pravica do posebnega varstva. Te pravice garantira Ustava Republike Slovenije kakor tudi številni zakoni in podzakonski akti, ki se v celotni ali delno nanašajo na pravice manjšin.¹⁵ Ne gre prezreti, da so omenjene pravice bile garantirane v času skupne države Jugoslavije, tako z zvezno ustavo kot tudi z Ustavo Republike Slovenije iz leta 1963 in zlasti iz leta 1974.

Pravica do posebne zaščite manjšin je podrobneje razdelana v okviru tako imenovanih kompenzacijskih pravic, ki v bistvu predstavljajo korpus določenih pravic, ki se uresničujejo v vsakdanjem življenju. Med omenjene pravice sodijo : a) raba jezika manjšin ; b) pravica do izobraževanja ; c) pravic do informiranja ; d) pravica do lastnega kulturnega razvoja ; e) pravica do svobodnih stikov ; f) pravica do ekonomskega razvoja ; g) pravica do uporabe narodnostnih simbolov.

Posebno poglavje obravnava soodločanje pripadnikov narodne skupnosti, le-to pa pomeni vrsto politične dejavnosti tako pri vprašanih, ki zadevajo uresničevanje njihovih posebnih pravic tako v zadevah, ki izhajajo iz splošnega političnega diskurza. Omenjena politična dejavnost se izvaja tako na lokalni kot tudi na državni ravni.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, str. 23.

¹⁵ Tako je površina narodnostno mešanega ozemlja natančno določena v statutih posameznih občin, in sicer v 7. členu *Statuta Mestne občine Koper/Capodistria* (Primorske novice, Uradne objave št. 9/1995); v 2. členu *Statuta občine Izola/Isola* (Primorske novice, Uradne objave št. 8/1995) ter v 3 členu *Statuta občine Piran/Pirano* (Primorske novice, Uradne objave št. 10/1999).

2.1. Raba jezika

Raba jezika je ena med najpomembnejšimi pravicami pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Ta se nanaša tako na privatno kot na javno in poslovno življenje na « narodnodnostno mešanem območju ».

V praksi se pravice do svobodne rabe jezika uresničujejo preko dvojezičnosti v toponomastiki, napisnih tablah, razglasih, obvestilih, opozorilih itd. Pravna podlaga za to se nahaja v republiški zakonodaji (*Pravilnik o določanju imen naselij in ulic ter o označevanju naselij, ulic in stavb*, Uradni list Socialistične Republike Slovenije št. 11/80, 25. člen). Kot tudi v občinskih določbah (Mestna občina Koper/Capodistria : *Odlok o javnom izvajanju dvojezičnosti na narodnodnostno mešanem območju*, Uradne objave , 22/1998 z dne 30. 06. 1998, 4. Odstavek 6. člena) ; *Statut Občine Piran* (Uradne objave, 10/1999, 75. člen).

Pomembna je tudi raba jezika italijanske manjšine (v ustni in pisni obliki) v državni administraciji (upravni organi, sodstvo). V teh primerih ima jezik narodne manjšine na območjih občin, kjer živi italijanska manjšina, status uradnega jezika. Omenjena pravica, ki ne pozna zamejitve s številčno klavzulo, temelji na 11. in 64. členu *Ustave, Zakonu o upravi* (Uradni list Republike Slovenije št. 67/1994, 4. člen) ter *Zakonu o sodiščih*, Uradni list Republike Slovenije št. 19/1994, 5. člen. Podobne odločbe je mogoče najti tudi v *Zakonu o notariatu* (Uradni list Republike Slovenije št. 13/1994, 13. člen. Točka 2) ter v *Zakonu o državnem tožilstvu* (Uradni list Republike Slovenije št. 63/1994, 6. člen). Omembe vredna je tudi pravica poslancev italijanske narodne skupnosti do rabe lastnega jezika v Državnem zboru skladno s *Poslovníkom Državnega zbora* (5.člen, 2.odstavek).

Še nekateri drugi zakoni zagotavljajo rabo italiskega jezika na območjih na katerih živijo pripadniki te narodne skupnosti, in sicer : *Zakon o matičnih knjigah* (Uradni list Republike Slovenije št.2/1987), *Zakon o osebni iskaznici* (Uradni list Republike Slovenije št. 75/1997), *Zakon o potnih listinah državljanov Republike Slovenije* (Uradni list Republike Slovenije št. 1/1991). Dvojezični dokumenti so obvezni za vse prebivalce omenjenega območja ne glede na njihovo narodnodnostno pripadnost. Osebna iskaznica in potne listine so trojezične (slovenščina, italijanščina, angleščina), dvojezični pa so vozniško dovoljenje, prometno dovoljenje, zdravstvena izkaznica ter vojaška knjižica.

Nenazadnje, *Zakon o financiranju občin* (Uradni list Republike Slovenije št.80/1994 in 56/1998) v 7. Odstavku 26. člena ureja financiranje dvojezičnosti v občinah na narodnodnostno mešanem območju.

Omeniti velja tudi rabo italijanskega jezika v cerkvi na dvojezičnem območju v okriru Koprške škofije. Maša se opravlja v italijanskem jeziku enkrat tedensko v Kopru, Izoli in Piranu.¹⁶

2.2. Pravica do izobraževanja

Eden izmed najpomembnejših stebrov zaščite kulturne in etnične identitete narodnih manjšin je vsekakor šolstvo. Šolski sistem narodnih skupnosti mora vsebovati posebne lastnosti, ki naj bi zagotavljale enojezično šolstvo dovolj splošnega in specialističnega

---

¹⁶ M. Komac, ibidem, str. 45.

znanja za kvalitetno integracijo pripadnikov skupnosti v družbo v kateri živijo. Nadalje jim mora nuditi dejanske možnosti za ohranitev njihove kulturne in duhovne identitete. Končno, šolski sistem mora promovirati vrednote strpnosti, tolerance ter sprejemanja drugačnosti na narodnostno mešanem ozemlju.¹⁷

Na področju izobraževanja pripadnikov narodnih skupnosti je Republika Slovenija v novi ustavni ureditvi ohranila kontinuiteto, utemeljeno na načelih, ki so se v praksi po drugi svetovni vojni uveljavila kot najprimernejša in najučinkovitejša za ohranjanje in razvoj identitete narodnih skupnosti. Ob tem pa so ta načela prispevala k razvoju zavesti o potrebi po miroljubnem in tolerantnem sožitju na narodnostno mešanem ozemlju. Kot posledica zgodovinske situacije je na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre oblikovano enojezično šolstvo pripadnikov italijanske narodne skupnosti, kar pomeni, da za uresničevanje dela enotnega slovenskega državnega izobraževalnega sistema skrbi država ob aktivnem sodelovanju italijanske narodne skupnosti.¹⁸ Pouk v italijanščini poteka v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, obvezno pa je tudi učenje slovenskega jezika. Italijanščina je ravno tako jezik poslovanja šole ter komunikacije s starši. Učno osebje in drugi uslužbenci v teh šolah so osebe, katerih materin jezik je italijanščina. Velika večina tega osebja so slovenski državljani, okoli 10% je državljanov Republike Hrvaške in okrog 4% Republike Italije. Učni pripomočki se pripravljajo v Sloveniji, nekateri pa se uvažajo iz Italije. Poleg tega je v izobraževalnem procesu zaslediti tudi gradivo ustrezno prilagojeno potrebam italijanske narodne skupnosti v Sloveniji, ki ga izdaja založba EDIT na Reki (Hrvaška). V tem smislu so pomembne določbe 4. člena *Zakona o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja*, ki pravijo, da se « v izobraževalnih organizacijah v jeziku narodnosti učenci obvezno učijo slovenskega jezika; v vzgojnoizobraževalnih organizacijah, ki na teh območjih opravljajo vzgojnoizobraževalno delo v slovenskem jeziku, pa se učenci obvezno učijo jezika narodnosti, s čimer dobivajo temelj za dvojezično sporazumevanje, spoznavanje kulturnih in drugih vrednot obeh narodov ter za poglobljanje medsebojnega sožitja. » Podobno določbo vsebujejo tudi *Zakon o vrtcih* (Uradni list Republike Slovenije št. 12/1996, 5. člen), *Zakon o osnovni šoli* (Uradni list Republike Slovenije št. 12/1996, 6. člen) in *Zakon o gimnazijah* (Uradni list Republike Slovenije št. 12/1996, 8. člen).

V šolskem letu 1997/98 je vrtce z italijanskim jezikom obiskovalo 179 otrok, v devetih centralnih ali podružničnih osnovnih šolah je obiskovalo pouk v italijanščini 526 učencev, v treh srednjih šolah pa je bilo vpisanih 319 dijakov. Nadaljevanje šolanja v materinem jeziku pripadniki italijanske narodne skupnosti lahko opravijo samo na študiju italijanskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter na Oddelku za italijanski jezik in književnost Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani s sedežem v Kopru. Na slednji se lahko izobražujejo tudi uzgojiteljice in učiteljice za vrtce in osnovne šole (za razredni pouk) z italijanskim učnim jezikom. Pripadniki italijanske narodne skupnosti imajo tudi možnost študiranja na univerzah na Hrvaškem (Reka, Pulj) ali v Italiji. Tisti

¹⁷ Ibidem, str. 46.

¹⁸ Dva zakona sta pomembna za šolanje pripadnikov narodnih skupnosti, in sicer : *Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja* (Uradni list Socialistične Republike Slovenije št. 12/1982) in *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (Uradni list Republike Slovenije št. 12/1996).

pripadniki italijanske narodne skupnosti, ki želijo pridobiti visokošolsko izobrazbo na ostalih področjih razen italijanistike običajno študiraju na univerzah v Italiji. Sporazum o vzajemnem priznavanju diplom sta Slovenija in Italija podpisali leta 1995.¹⁹

Poudariti je treba da šole z italijanskim učnim jezikom niso ustanove zaprtega tipa kljub temu, da so načeloma namenjene šolanju pripadnikov italijanske manjšine. Omenjenih šol se namreč lahko poslužujejo tudi otroci neitalijanske narodnosti. Vendar obstaja problem nadaljnega razvoja šol z italijanskim učnim jezikom zaradi demografskega upadanja števila učencev iz vrsti italijanske manjšine tako v Sloveniji kot na Hrvaškem. Oporo temu dejstvu najdemo tudi v raziskavah opravljenih v šolah z italijanskim učnim jezikom v Sloveniji in na Hrvaškem. Pokazalo se je, da je v teh šolah približno 25% učencev, ki so italijanske narodnosti in italijanskega materinega jezika, 15-20% otrok po etničnem poreklu iz vrst slovenskega oziroma hrvaškega naroda, pri ostalih pa se izjave o narodnostni pripadnosti in materinem jeziku razlikujejo.²⁰

Na koncu ne gre prezreti pomembne določbe « slovenskega modela urejanja narodnomanjšinskega vprašanja », ki pravi, da je v vzgojnih in izobraževalnih ustanovah na narodnostno mešanem ozemlju v katerih poteka pouk v slovenskem jeziku, obvezno učenje jezika narodnomanjšinske skupnosti. Takšen izobraževalni sistem omogoča boljše razumevanje in komunikacijo med pripadniki večinskega in manjšinskega naroda in ga je prebivalstvo na etnično mešanem območju v večini dobro sprejelo.

2.3. Pravica do informiranja

Ta pravica zajema tri problemske sklope, in sicer : možnost italijanske skupine da tvori in diseminira informacije o sebi sami ter o okolju, v katerem živi, v svojem lastnem jeziku ; prisotnost problematike italijanske manjšine v medijih ki uporabljajo jezik večinskega naroda (slovenščina) in nenazadnje možnosti za sprejemanje informacij v italijanščini iz t. i. matične države in temu analogno možnosti posredovanja informacij, ki jih tvori italijanska narodna skupnost v ta prostor (matične države).

Za uresničevanje omenjenih pravic je potrebna razen zakonskega okvirja tudi visoka profesionalna vest. V *Zakonu o javnih glasilih* (Uradni list Republike Slovenije št. 14/1994) se je država zavezala, da bo, med drugim, podpirala razvoj nekomercialnih javnih glasil (mediev), ki so namenjena obveščanju italijanske narodne skupnosti (1. odstavek 3. člena). Zakon določa tudi objavo oglasov in drugih plačanih obvestil v sredstvih javnega obveščanja v italijanščini na narodnostno mešanem območju (28. člen, 2. odstavek). Podobna določba se nanaša na programe RTV Slovenija na teh območjih (68. člen). Pomembna je tudi zakonska določba, ki omogoča zavodom, ki jih ustanovijo *samoupravne narodne skupnosti*, da se lahko registrirajo »za izdajanje tiska in drugih oblik javnega obveščanja ter za ustvarjanje, pripravlanje in oddajanje RTV programov » (40. člen, 5. odstavek), kar pripadnikom oziroma organizacijam večinskega naroda ni dovoljeno (takoimenovana

¹⁹ *Memorandum o vzajemnem priznavanju slovenskih in italijanskih diplom in strokovnih naslovov*, Uradni list Republike Slovenije, Mednarodne pogodbe, št. 4/1996).

²⁰ Bogulin-Debeljuh Loredana, *L'identità etnica : gli Italiani dell'area Istro-Quarnerina*, Etnia –V, Rovigno. Centro di ricerche storiche, 1994, po M. Komac, nav. delo, str. 49.

pozitivna diskriminacija). Na koncu velja pripomniti, da omenjeni zakon ne prepoveduje vnašanje tujega, kar pomeni da manjšinske organizacije lahko vnašajo tisk za lastne potrebe iz t. i. matičnih držav (67. člen, 3. odstavek).

Mednarodno pravne obveznosti Slovenije na tem področju je mogoče najti v že omenjeni *Okvirni konvenciji o zaščiti narodnih manjšin* (9. člen).

Prva radijska postaja v italijanskem jeziku je bila ustanovljena 1949 v Kopru. Danes oddaja štirinajst ur programa v italijanščini na dan. Ob radijski postaji je bila leta 1971 ustanovljena še televizijska postaja. Namenjena je obveščanju italijanske narodnosti v Sloveniji in na Hrvaškem. Dnevno oddaja enajst ur programa, deset ur v italijanskem in eno uro v slovenskem jeziku. Rezultati raziskave, ki jo je leta 1996 opravil Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani kažejo, da spremlja program v italijanskem jeziku (redno ali pogosto) skoraj 60% pripadnikov slovenske večinske populacije in skoraj 90% pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Razen tega je na celotnem etnično mešanem prostoru Slovenske Istre mogoče brez težav spremljati programe množičnih radijskih in televizijskih postaj iz Italije, kar seveda krepi povezavo pripadnikov italijanske manjšine z matično državo. Programi RTV Koper/Capodistria delujejo v okviru Radiotelevizije Slovenija. Predlog za imenovanje direktorja narodnostnega programa da programski svet zadevnega programa. Ta svet poda tudi soglasje k imenovanju odgovornega urednika narodnostnega programa v italijanščini. Med posebnimi zahtevami za omenjeno uredniško mesto je med ostalim potrebno aktivno znanje italijanskega jezika.²¹ Pomembno vlogo igra tudi programski svet za radijske in televizijske programe v italijanščini. Člani tega sveta legitimno predstavljajo interese in potrebe svoje narodne skupnosti skladno z 54. členom Statuta RTV Slovenija. Ta svet ustanovi Svet RTV Slovenije in je sestavljen iz sedmih članov, od katerih pet imenuje Samoupravna italijanska narodna skupnost, dva pa neposredno Svet RTV Slovenija.

Poleg tega ima italijanska narodna skupnost na razpolago tudi tiskane vire za množično obveščanje. Osrednja izdajateljska hiša je EDIT, ustanovljena 1952 na Reki s posebnim dopisništvom v Kopru. Glavna publikacija je dnevnik *La voce del popolo* (3.750 izvodov, od katerih se v Sloveniji distribuirajo približno 300). EDIT izdaja tudi tednik *Panorama* (v 2.200 izvodih, v Sloveniji distribuiranih okoli 600), trimesečno literarno revijo *La Battana* (v 1.000 izvodih, v Sloveniji distribuiranih kakšnih 50). Od leta 1992 se časopis *La voce del popolo* prodaja skupaj s tržaškim dnevnikom *Il Piccolo*. Na voljo so tudi številne lokalne publikacije, ki jih priložnostno izdajajo kulturna društva na narodnostno mešanem območju. Republika Slovenija finančno podpira izdajanje tiskanih medijev v višini 20% vsote, ki jo za tovrstno dejavnost namenja Republika Hrvaška.²²

2.4. Soodločanje

Soodločanje pripadnikov italijanske narodne skupnosti je del njihove politične dejavnosti, ki temelji na uresničevanju sklopa posebnih narodnostnih pravic. Na drugi strani obstaja

²¹ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija, Uradni list Republike Slovenije št. 66/1995, 40, 41, 47, 48. člen), po M. Komac, nav. delo, str. 52.

²² M. Komac, nav. delo, str., 153.

splošno politično delovanje teh pripadnikov, ki odseva njihovo ideološko opredelitev kot « navadnih » državljanov in sodi v sklop obćih ustavnih pravic. Ta « dvojni » koncept pravic izhaja iz ustavnih vrednot, ki so narodnostne značilnosti povzdignili na nivo konstitutivnih elementov države. V soglasju s tem konceptom je bila oblikovana volilna zakonodaja, ki zagotavlja pripadnikom italijanske narodne skupnosti oddajanje dveh glasov in sicer na volitvah poslancev Državnega zbora ali na volitvah v organe samouprave (obćine). To pomeni, da prvi glas « uporabijo » za izbiro kandidata, ki ustreza njihovemu ideološkemu nazoru, drugi pa za izvolitev posebnega poslanca ki zastopa interese njihove narodne skupnosti. Omenjene pravice pripadniki italijanske narodne skupnosti uveljavljajo na treh ravneh : državni (predstavniki v Državnem zboru), lokalni (predstavniki v obćinskih svetih) in samoorganizacijski (samoupravna narodnostna skupnost).

Določbe 64. člena Ustave Republike Slovenije zagotavljajo pripadnikom italijanske narodne skupnosti ustrezno zastopstvo v Državnem zboru in predstaviških organih lokalne samouprave. Še natančneje 80. člen Ustave zagotavlja izvolitev po enega poslanca italijanske (oziroma madžarske) narodne skupnosti v Državni zbor. Uveljavljen je volilni sistem, ki daje pripadnikom italijanske narodne skupnosti že omenjeno dvojno volilno pravico in jim istočasno omogoća vodenje volilnega postopka od ustanavljanja volilnega imenika do končne izvolitve avtentičnih predstavnikov italijanske narodne skupnosti. Pomembno je še dodati določbo, ki pravi, da poslanca italijanske manjšine izvolijo vsi pripadniki te skupnosti, ki imajo volilno pravico, ne glede na to ali bivajo na narodnostno mešanem ozemlju ali na drugih obmoćjih Slovenije. Slednji uveljavljajo to pravico na pisno zahtevo.²³ V zvezi z omenjeno dvojno volilno pravico je Ustavno sodišće ugotovilo, da je « posebna volilna pravica pripadnikov narodnih skupnosti izraz ustavno zajamćene zaščite teh skupnosti oziroma njihovih pripadnikov. Čeprav gre za odstop od načela enakosti volilne pravice takšna pozitivna diskriminacija ni ustavno nedopustna, temveć ravnonasprotno – Ustava postavlja zakonodajalcu zahtevo, da izvede takšne ukrepe v zakonodaji. »²⁴ Kar zadeva dvojno volilno pravico pripadnikov (italijanske) narodne skupnosti je Ustavno sodišće ugotovilo, da le-ta pomeni « dvakratno odstopanje od načela enakosti volilne pravice, vendar je to odstopanje predvideno in zahtevano v Ustavi sami kot oblika tako imenovane pozitivne diskriminacije ».²⁵

Podobno zakonskim rešitvam na državni ravni *Zakon o lokalni samoupravi*²⁶ v 39. členu določa, da « imata narodni skupnosti na narodnostno mešanih obmoćjih doloćenih z zakonom, kjer živita italijanska oziroma madžarska narodna skupnost, v obćinskem svetu najmanj po enega predstavnika ». Te odloćbe so natančneje opredeljene v statutih obćin na omenjenem obmoćju.²⁷ Volilni postopek na obćinski ravni poteka podobno postopku za izvolitev predstavnikov v državne organe in je doloćen z *Zakonom o lokalnih volitvah*.

²³ *Zakon o evidenci volilne pravice*, Uradni list Republike Slovenije, št. 46/92, 20, 21. in 22. člen.

²⁴ Ustavno sodišće, 844. *Odloćba o ugotovitvi*, Uradni list Republike Slovenije, št. 20/98, str. 1312.

²⁵ *Ibidem*, str. 1313.

²⁶ Uradni list Republike Slovenije, št. 72/93.

²⁷ *Statut obćine Piran*, Uradne objave, 10/1999, 15. člen, 2. odstavek : « Obćinski svet šteje 25 članov, od katerih tri člane izvolijo pripadniki italijanske narodnosti na podlagi posebne pravice » ; – *Statut obćine Koper*, Uradne objave 9/1995, 28. člen : « Obćinski svet šteje 32 članov, od katerih tri člane izvolijo pripadniki italijanske narodnosti ».

Ta zakon določa, da « imajo pravico voliti in biti voljeni za člana občinskega sveta – pripadnika italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti pripadniki te narodne skupnosti ». ²⁸ Za resnično varovanje interesov pripadnikov italijanske narodne skupnosti in da ne bi predstavniki večinskega (slovenskega) naroda sprejemali zakonskih ureditev na področju « strogo » manjšinskih zadev v nasprotju z voljo pripadnikov te skupnosti, vsebuje *Ustava* določbo, da omenjeni sklepi ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov italijanske manjšine. ²⁹ Omenjena določba predstavlja obliko zaščite paravic narodnih manjšin, ki v bistvu presega mednarodne standarde določene predvsem v *Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih in Okvirni konvenciji za zaščito narodnih manjšin*, ki ju je sprejel Svet Evrope.

Samoupravna organiziranost pripadnikov italijanske manjšine je določena z 64. členom, 2 odstavkom *Ustave*. Na tej podlagi je bil sprejet *Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih*, ³⁰ ki obravnava naloge teh skupnosti, načine in poti za uresničitev teh nalog, organiziranost samoupravnih skupnosti, razmerje do organov lokalnih samoupravnih skupnosti, razmerje do državnih organov ter njihovo financiranje. Te organizacije, ki jih ustanavljajo v vsaki etnično mešani občini in se združujejo v italijansko samoupravno narodno skupnost so edini legalni partnerji v odnosih z državo. To predvsem velja za odločanje v zadevah, ki se nanašajo na položaj pripadnikov italijanske narodne skupnosti za katere morajo državni organi predhodno pridobiti mnenje samoupravne italijanske narodne skupnosti. Omenjeni zakon poudarja še dve vlogi te samoupravne narodne skupnosti. Prva se nanaša na mednarodno sodelovanje z matičnim narodom in matično državo, s pripadniki te skupnosti v drugih državah in z mednarodnimi organizacijami. Še posebej je pomembna druga, ki zajema njeno udeležitev pri pripravi ustreznih meddržavnih sporazumov, ki se nanašajo na položaj te skupnosti in varstvo njenih pravic. Tudi v tem primeru velja, da zadevne določbe o mednarodnem sodelovanju italijanske (oziroma madžarske) samoupravne narodne skupnosti dosegajo oziroma presegajo obveznosti, ki jih je Slovenija prevzela z omenjenima dokumentoma Sveta Evrope. ³¹ Ustanovitev samoupravnih narodnih skupnosti seveda ne pomeni, da pripadniki italijanske manjšine nimajo možnosti ustanavljanja tudi političnih ali katerihkoli drugih organizacij v skladu z njihovimi interesi in afinitetami.

Zaključek

Ena najpomembnejših lastnosti tako imenovanega « slovenskega modela » varovanja pravic manjšinskih skupnosti je uresničevanje načela *pozitivne diskriminacije*. To načelo je na neki način že bilo utemeljeno tako v zakonodaji kot v praksi v času obstoja skupne države, namreč od konca druge svetovne vojne do osamosvojitve. Recepcija in normativna dograditev tega načela uvršča Slovenijo v majhno skupino držav, katerih zakonodaja dosega in ne redko celo presega mednarodne standarde tako na univerzalni kot na

²⁸ *Zakon o lokalnih volitvah*, Uradni list Republike Slovenije, št. 72/93, 6. člen.

²⁹ *Ustava Republike Slovenije*, 64. člen, 5. dstavek.

³⁰ Uradni list Republike Slovenije, št. 65/1994.

³¹ M. Komac, nav. delo, str. 65.

regionalni ravni. To velja predvsem zaradi tega, ker predstavniki narodnih skupnosti (v tem primeru italijanske) igrajo aktivno vlogo v procesu nastajanja tako imenovane manjšinske zakonodaje. Ta vloga vsebuje pravico do veta na vse odločitve v zakonodajalnem procesu, ki se nanašajo na posebne pravice italijanske narodne skupnosti in sicer od državnega do lokalnega nivoja, kar predstavlja močno oviro katerikoli vrsti asimiliranja s strani večinskega naroda. Politična ustvarjalnost v *manjšinski* tematiki je le ena plat, ki izhaja iz celotnega pravnega statusa predstavnikov italijanske narodne skupnosti. Druga pač zadeva njihove « navadne » politične pravice kot državljanov Republike Slovenije. Iz tega koncepta izhaja tako imenovana dvojna politična subjektiviteta, ki je utemeljena na dvojni volilni pravici pripadnikov narodnih skupnosti. V tem kontekstu je tudi treba poudariti, da slovenska manjšinska zakonodaja ne pozna nobenih ovir ki izhajajo iz načela *numerus clausus*, kar je zelo pomembno glede na relativno majhno število pripadnikov italijanske narodne skupnosti, ki je naseljena v relativno množičnem številu naselj. Te kolektivne, z Ustavo garantirane pravice, predstavljajo neizogiben element razvoja narodnostno mešanega ozemlja Slovenske Istre in na določen način tudi vplivajo na splošno varovanje človekovih pravic v Republiki Sloveniji. Pripadnikom italijanske narodne skupnosti kot posameznim državljanom ostaja na voljo uveljavljanje individualnih človekovih pravic v okviru različnih inštitucij vključno z varuhom človekovih pravic.³²

---

³² Glej tudi *Zakon o varuhu človekovih pravic*, Uradni list Republike Slovenije, št. 71/1993.